

T.ü.f.d. Rəhmanzadə Şamil
AMEA Tarix İnstitutunun aparıcı elmi işçisi

CÜMHURİYYƏT DÖVRÜ AZƏRBAYCAN İCTİMAİ-SİYASİ ŞÜURUNDA ZAQATALA MƏSƏLƏSİ

Açar sözlər:	1918-1920-ci illər, Cənubi Qafqaz, Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri, Zaqatala dairəsi, ərazi mübahisələri, təşviqat mübarizəsi
Key words:	1918-1920s, South Caucasus, Azerbaijani-Georgian relations, Zagatala District, territorial disputes, agitation struggle
Ключевые слова:	1918-1920-е годы, Южный Кавказ, азербайджано-грузинские отношения, Закавказский округ, территориальные споры, агитационная борьба

1917-1918-ci illərdə Rusiya məkanında cərəyan edən proseslər gedişində imperiya hakimiyyəti qismində sətərt unifikasiyaedici strukturun aradan qalxması keyfiyyətcə yeni sosial-siyasi konfiqurasiyaların, o cümlədən imperiya periferiyasında «millət-dövlətlər» meydana çıxmasına yol açdı. Bu tip dövlətlərin təşəkkülü milli (siyasi, ümumdövlət) identikliyin yaradılmasını tələb edir ki, onun da ən önəmli komponentlərindən biri – ərazi identikliyinə təsbitidir. Ərazi identikliyinə təsbiti isə çox vaxt ərazi itiləfləri doğururdu, belə ki, yaranmaqda olan «millət-dövlətlər» bəzən eyni əraziyə iddia edirdilər.

Zaqatala məsələsi 1918-1920-ci illərdə Cənubi Qafqazda meydana çıxmış çoxsaylı ərazi mübahisələrindən biri idi. Bu məsələnin kökləri əvvəlki onilliklərə gedib çıxırdı: gürcü intellektualları tərəfindən yaradılmış və öz xalqının etnomədəni oyanışına xidmət etməyə çağırılmış «tarixi konsepsiyada» Zaqatala dairəsi Gürcüstanın tarixi-coğrafi, siyasi və mədəni məkanının tərkib hissəsi kimi təqdim olunurdu. 1917-ci ildə bu konsepsiya gürcü milli-demokratlarının proqramına salınmaqla siyasi anlam kəsb etdi. 1918-ci ildə, Cənubi Qafqazda müstəqil respublikaların meydana gəlməsi ilə isə gürcü siyasətçilərinin əsassız iddiaları üzündən bölgənin siyasi mənsubluğu məsələsi mübahisə predmetinə çevrildi.

1918-ci ildə xarici-siyasi faktorun təsiri ilə Azərbaycan və Gürcüstan respublikaları arasında faktiki sərhədlər bərqərar olmuşdu. Lakin həmin ilin sonlarına doğru türk qoşunlarının Qafqazı tərk etməsi gürcü siyasi yuxarıları qarşısında öz dövlət sərhədlərini irəli çəkmək və ərazi cəhətdən genişlənmək baxımından müəyyən mənada şimikləndirici perspektivlər açmışdı və gürcü hökuməti də dərhal hərəkətə keçmişdi. Faktiki olaraq 1918-ci il 4 iyun gürcü-osmanlı sazişi qüvvədə salınmış, Gürcüstan hakimiyyəti öz dövlətinin yeni siyasi məkanının formalaşması prosesinə rəvac vermişdi. Bu nöqtəyi nəzərdən Azərbaycanla sərhədlərdə də müəyyən dəyişikliklər ehtimal olunurdu.

1919-cu ilin yanvarın əvvəlində iki respublika arasında siyasi itiləfə çevriləcəyi ilə hədələyən diplomatik qalmaqla qopdu. Azərbaycan hökuməti gürcü rəsmilərdən Zaqatala dairəsinə aid Tiflis şəhərindəki keçmiş Rusiya arxiv və təsisatlarının sənədlərini verilməsini xahiş etmişdi. Məsələ onda idi ki, çar Rusiyası dövründə Zaqatala dairəsinin bir sıra mülki ehtiyatları məhz Tiflis quberniyasının müvafiq idarə və təsisatları tərəfindən təmin edilirdi. Ona görə də mahala dair sənəd və materialların əksəriyyəti də həmin quberniyanın mərkəzində yığılıb qalmışdı.

Gürcü hökuməti bu əsaslı xahişə «dairənin Gürcüstanın ayrılmaz ərazisi olması» formulu ilə qəti şəkildə rədd cavabı verdi [11]. Gürcü hökumətinin bu qararı milli-demokratların orqanı olan «Qruzia» qəzetində geniş və təkəbbürlü şəkildə şərh olundu [12]. Məqalənin əsas leytmotivi «Zaqatala dairəsinin - «Saingilonun» Gürcüstana şəksiz mənsub olması haqqında tezis idi. Yazının sonunda Azərbaycan açıq-aşkar müharibə ilə hədələndirdi: «Gürcüstan hökuməti dairədəki mövcud status - kvo-ya razılıq verməklə böyük güzəştə getmişdir (yəni məsələ hələ əvvəlcədən güc tətbiqi ilə həll edilə bilərdi – Ş.R.). Ona görə də Azərbaycan hakimiyyət orqanları həmçinin lazımı ehtiyatlılığa və dövləti mərifətə riayət etməlidir ki, düşünülməmiş təklifləri ilə gürcü xalqına arzuolunmaz və natiqələr çıxarmağa bəhanə verməsin». Təhdidlərin daha müdhiş olması üçün isə yaxın keçmişdəki gürcü-erməni savaşına ehyam edilirdi: «Məgər yaxın günlərin nümunəsi düşünülməmiş əməllərdən çəkinmək üçün zəhmli xəbərdarlıq deyildirmi... Gürcü xalqı həyasız düşməni qaçmağa məcbur etdi və o yeni macərəçılığı təkrarlamaya çətin ki, bir də cəhd edə».

Gürcüstan hökumətinin rədd cavabı və başlıcası isə «Qruzıya» qəzetinin, fikrimizcə, öz ölkəsinin siyasi yuxarılarının mübhəm niyyətlərini müəyyən etmələyə açan şərhləri Azərbaycan ictimai-siyasi şüurunda Zaqatala mahalının identikliyi məsələsinə aktuallaşdırdı.

Yarımrəsmi «Azərbaycan» qəzetində 1919-cu ilin ilk aylarında sözügedən bölgəyə dair Azərbaycanın siyasi intellektualları kimi işarələdiyimiz zümrənin (M.Ə. Rəsulzadə, B.N. Kiçikxanov, Ü. Hacıbəyli, İ. Qəbulov və başqalarının) bir sıra məqalələri dərc edildi [3; 4; 5; 6; 7; 8; 10; 13]. Bu məqalələrdə formalaşmaqda olan Azərbaycan milli-ərazi identikliyinə Zaqatala mahalına verilən yüksək simvolik önəm aydın sezişlərdə idi: Zaqatala mahalı «Azərbaycanın zəngin hasilxiz (bərəkətli – Ş.R.), qəyyur (qeyrətli – Ş.R.) və həmiyyətənd (şərəfli, ləyaqətli – Ş.R.)», «hər bir nöqtəyi-nəzərdən itxıfat götürməz» «bir qitəsi» (M.Ə. Rəsulzadə), «Azərbaycanın cüzi layənfəki, ayrılmaz bir cüzi» (B.N. Kiçikxanov, Ü. Hacıbəyli) kimi qavranılırdı.

M.Ə. Rəsulzadəyə görə, Zaqatala vilayətinin Azərbaycanca mənsubiyyətini labüd edən «bariz sübutlar, corh ediləməz; burada: inkar ediləməz – Ş.R.) dəlillər, söz götürməz bürhanlar (arqumentlər – Ş.R.) var...» «Bürhan» məfhumu daha çox dini arqumentasiyaya aid bir istiləhdır və onun bu kontekstdə analogi digər anlayışlar sırasında işlənilməsi əslində oxucuda Zaqatalanın Azərbaycanca aidiyyəti təəssüratını və qavrayışını gücləndirmək məqsədi güdüdü.

M.Ə. Rəsulzadə təsəvvüründə «söz götürməz bürhanlar» belə sıralanır: birincisi, «Zaqatala okruğu Zaqafqasiyanın xalis müsəlman əhalisi ilə məskun vilayətlərindəndir» və «türkcə bütün müsəlmanlar arasında danışıqlı ümumi bir dildir». Bu arqumentasiya Azərbaycan xalq cümhuriyyətinin banilərini, öz dövrlərini Qafqazın türk-islam aləmini konsolidasiya edəcəkdir və hər bir qitəyi kimi təsəvvür etmələrindən irəli gəlir. Rəsulzadənin ikinci dəlili coğrafi amil ilə bağlıdır: «Vilayətin Şimali Qafqasiya ilə olan rabitəsi aylarla bağlanıyor. Coğrafiya nöqtəyi-nəzərindən Zaqatala Nuxa qəzasının məbədidir». Burada təbii, sosial, təsərrüfat və mədəni hüduqlarla üst-üstə düşən daha «adətli» sərhədin çəkilməsinə çağırışı sezmək mümkündür: müəllif söyləmək istəyir ki, Nuxa qəzasının (oxu: Azərbaycanın) məbədi olan Zaqatala mahalı Dağıstandan fiziki-coğrafi baxımdan, Gürcüstandan isə sosiomədəni cəhətdən əlahiddələşmişdir. Rəsulzadənin bu dəlili Kiçikxanovun «Zaqatala haqqında» məqaləsində irəli sürülmüş aşağıdakı tezisə bir növ davamını tapırdı: «Zaqatala ilə Gürcüstan həmhüdu olmaqdan başqa, tarixi, etnoqrafi və ictimai nöqtəyi-nəzərdən əsla münasibətləri olmaması bir həqiqətdir».

Və nəhayət Rəsulzadənin üçüncü dəlili Zaqatala sakinlərinin Azərbaycan siyasi məkanının köüllü inkorporasiya təxminindən nəşət edirdi: «Daha Cənubi Qafqas müsəlmanlarının Mərkəzi Komitəsi təşkil olunduğu zaman Zaqatal(a)lı qardaşlarımız kəndi nümayəndələrini göndərməklə bizimlə mərubət (bağlı, rabitəli- Ş.R.) olduqlarını göstərmişlərdi. Azərbaycan hökuməti ilk dəfə olaraq Gəncədə təşəkkül etdiyi zaman Zaqatal(a) vilayəti dəxi bu hökuməti tanıdı: onun göndərmiş olduğu məmurları qəbul elədi. Şimdiki halda dəxi Zaqatala nümayəndələri Azərbaycan parlamentində isbativücd ediyörlər».

Rəsulzadə gürcü siyasi dairələrinin dəstəklədiyi «tarixi-strateji» sərhəd prinsipinin bir qədər əvvəl iqtibas etdiyimiz tənqidində təbii ki, «təyini-müqəddərat» prinsipini müdafiə edirdi. Bu prinsip, öncəki abzasda da qeyd etdiyimiz kimi, Rəsulzadə üçün əhalinin köüllü seçimində təzahürünü tapırdı: «Bir məmləkətin bir dövlət təbiyyətinə bulunması üçün müasirinin qanacağına görə hər şeydən əvvəl o məmləkətin əhalisinin köüllü əldə olunmalıdır».

Mahalın siyasi identikliyinə məhz etnokonfessional prinsipin əsas olması haqqında tezis «Azərbaycan» qəzetinin rüsdilli versiyasının 1919-cu il 14 yanvar sayında getmiş baş məqalədə də müdafiə olunur. Məqalənin müddəalarının A. Şepoteyevin bir il sonra tərtib etdiyi «Mübəhisəli Qafqaz əraziləri haqqında...» adlı məruzəsinin müvafiq müddəalarına uyğun gəldiyinə görə, hər iki yazının bir müəllifə (A. Şepoteyevə) məxsus olduğunu söyləmək təkrarlayırdı; bu, onunla izah oluna bilər ki, nəinki o zaman, hətta son onilliklərdə qədər Zaqatala-Şəki bölgəsinin tarixən Azərbaycanın siyasi, iqtisadi və sosiomədəni mühitinə mənsubluğu barədə konsepsiya işlənilib hazırlanmamışdı. Ona görə də mahalın Azərbaycana daxil olması zərurətini əsaslandırarkən, məhz etnoqrafik prinsipə müraciət olunurdu: «Əhalinin etnoqrafik tərkibinin köklü surətdə dəyişməsindən sonra uzaq əsrlərin tarixi hüduqlarına istinad bizim dövrümüzə, «xalqların öz müqəddəratlarını təyin etmə» çağında iri

siyasi səhvdir və ümid etməliyədir ki, gürcü hökuməti bunu anlayacaq və Azərbaycan Respublikasının inzibati idarəçiliyinin altında bulunan və bu idarəçilik altında qalmağı arzulayan xalis müsəlman vilayətlərinə öz iddialarını vaxtında dayandıracaq».

«Sənəd qalmaqlı» ilə paralel olaraq 1919-cu ilin əvvəllərində Gürcüstan-Azərbaycan arasında mübahisəli ərazilərdə gizli təşviqat müharibəsi də qızışmaqda idi. Mart ayında Zaqatala mahalına baş çəkən parlament üzvü B.N. Kiçikxanov «Azərbaycan» qəzetinə həyəcan dolu teleqram göndərmişdi [9]. Orada bölgəyə gəlmiş gürcü təşviqatçıların xüsusi dəstəsinin əhali, ələxusus da ingiloyıdır arasında Gürcüstana birləşmək lehinə fəal təbliğat aparmaları haqqında məlumat verirdi. Müəllif Bakıya döndükdən sonra «Zaqatalada gürcülərin propaqandası» adlı məqaləsində oxuculara məsələnin təfərrüatlarını çatdırdı [6]. Məqalənin sərhətinə keçməzdən öncə qeyd edirdik ki, təbliğat savaşı birtərəfli deyildi: mübahisəli Borçalı, Sığnaq və Qarayazı bölgələrinin müsəlman əhalisi yaşadığı rayonlarında Azərbaycan hökuməti də öz tərəfindən məxfi təbliğat aparırdı [1, v. 13].

Kiçikxanovun sözügedən məqaləsi, mahalda aparılan gürcü təbliğatı barədə ictimaiyyəti məlumatlandırmaqdan əlavə, bir neçə məqsədi ehtiva edirdi: birincisi, Azərbaycan hakimiyyətinin mahalda legitimliyinin uğurla bərqərar olmasını göstərmək. Bu zaman legitimasiya, bölgə əhalisinin milli-siyasi identikliyinə formalaşması prosesi ilə üzvü vəhdətdə götürüldü: «əhali artıq istiqlalyyət, millət və milliyət nədən ibarət olduğunu düşünmüşdür; dost ilə düşmən fərq etməyə əksəriyyətlə istedad kəsb etmişdir. Bu əhvalı, Zaqatala Azərbaycanın ayrılmaz bir cüzi olduğunu pak doğru və pak haqlı iddiada bulunan həmfikir arkadaşlarımız təbəşir etməyimi (göz aydınlıq verməyimi – Ş.R.) kəndimə bir vəzifeyi-milliyə ədd ediyörəm».

Kiçikxanovun güddüyü ikinci məqsəd yığcam surətdə birinci ilə bağlı idi: əgər yerli əhali Azərbaycanı birmənalı seçirdisə, onda Gürcüstanla bağlı bir başqa siyasi identikliyə yer qalmırdı: «... gürcü hökuməti bu vilayət əhalisinin meyl və arzusunu nəzər etibarə almayaraq... Zaqatala vilayətini yədi-təsərrüflərinə keçirmək üçün hər bir dürlü hərəkətlər və həyasız rəftarlar irtikab etməkdən çəkinməyörlər». Müəllif mahal əhalisinin seçiminin sosiomədəni aspektini qabardırdı; o, «lisanları gürcü lisanı olan Əliabad kəndi əyanının sələbəti-diniyələrini (dini səbətlılıqlarını-Ş.R.) görüb, Zaqatala vilayətində Gürcüstana qoşulmaq istəyən heç bir fərd olmayacağına qəti surətdə» əminliyini ifadə edirdi.

Kiçikxanov yuxarıda bəhs olunan məqsədlərlə bəhəm, qeyd etdiyimiz kimi, bilavasitə oxucuların o günlərdə bölgədə vüsət almış gürcü təbliğatı barədə məlumatlandırmaq niyyətini də güdüdü. Onun bilgilərinə əsasən, martın əvvəllərində Zaqatalanın strateji cəhətdən araşdırılması bəhanəsi ilə oraya gürcü hərbi topoqrafi Pavliyev göndərilmişdi. O, tezliklə Telavi qəzasında məntəqə komandanı Tartarəşvili və Xutsiyevi (onların hər ikisi əslən qaxlı idilər) Laqodexə dəvət edərək, buradan məntəqə komandanı Nadirov və daha dörd nəfərlə birlikdə Zaqatalaya yollanmışdı. Bu qrupun gəlişi yerli Zaqatala ziyallılarında narahətçilik doğurmuş, lakin hakimiyyət orqanlarına müraciətlər nəticəsiz qalmışdı.

Məqalə müəllifinin sözlərinə görə, Pavliyevin qrupu silahlı idi və vilayət daxilində yətinəncə sərbəst fəaliyyət göstərirdi: gürcü təbliğatçılar Əlibəyli, Qorağan, Tasmalı, Əliabad, Qax və s. kəndlərdə «Azərbaycandan bir şey çıxmıyacağı, Zaqatala əhalisinin siyasətan və iqtisadan mənafeyi ancaq Gürcüstan hökumətinə tabe olmağa olduğunu və tez bir zaman içində Zaqatalanı istila üçün gürcü əsgərləri göndərəcəyi» barədə şayiələr yayırdılar. Kiçikxanov gürcü təbliğatçıların istila üçün gürcü əsgərləri göndərəcəyi» barədə şayiələr yayırdılar. Kiçikxanov gürcü təbliğatçıların faallaşmasını Zaqatala vilayəti sərhədinə yaxın məntəqələrdə – Laqodex və Haçaqaya qəsəbələrində gürcü əsgərlərinin toplaşması ilə əlaqələndirirdi. Prinsipcə, müəllif vəziyyəti düzgün qiymətləndirirdi: 1919-cu ilin fevral-mart aylarında Zaqatala mahalı və Sığnaq qəzaları arasında sərhədyanı zonada, «mübəhisəli torpaq sahələri» məsələsi ilə əlaqədar gərginlik yaşanmışdı [Bu barədə bax: 14, 36-38].

Zaqatala ətrafında gedən mübahisələr Ü. Hacıbəylinin də marağına səbəb olmuşdu. Onun «Zaqatala məsələsi» adlı məqaləsində [3] itxıfatın başlıca predmeti kimi bölgənin iqtisadi resursları göstərilirdi: «Bizcə iş tarix üstündə deyildir. Təbii sərvətlərə malik olan Zaqatala ölkəsi Gürcüstan üçün bir növ zəxirə (azıqə-Ş.R.) və ərzaq anbardır».

Üzeyir bəy Azərbaycan hakimiyyətinin mahal ilə əlaqədar strateji məqsədini belə təsəvvür edir: «...bizim borcumuz budur ki, Zaqatala ölkəsinin bir tərəfdən gürcü təərrüzlərindən (hücumlarından-Ş.R.) qorumaq və digər tərəfdən Azərbaycan mərkəzinə o qədər mərubət etmək ki, bu ölkə

məmləkətimizin hər bir surətdə təbii olaraq layənfək bir cüzi mahiyyətini haiz olsun».

Müəllifə görə bu məqsəd Zaqatala mahalının Azərbaycan siyasi-iqtisadi sistemində inteqrasiyası üçün aşağıdakı vəzifələri diktə edirdi: 1) siyasi vəzifə: «...bu iş bu növ ilə möhkəm ola bilər ki, Zaqatala ölkəsi dəxi Qarabağ kimi xüsusi bir general-qubernator təhti-idarəsinə verilib, məhəlli islahata dair hər bir məsələnin həlli general-qubernatorun yədi-ixtiyarında olsun», çünki, «Azərbaycan hökumətinin Zaqatala ölkəsindəki idarəsi olduqca zəif və boş bir haldadır». Üzeyir bəyin fikrincə, yerli hakimiyyətin möhkəmlənməsi «əhalini mərkəzə mərbut (bağlı - Ş.R.) edər».

2) İqtisadi vəzifə: «Zaqatala əhalisi...məhsulətini...fəzləsini Gürcüstan ilə Dağıstana satmağa adət etdiklərindən, aralarında bu iki ölkə ilə iqtisadi əlaqə və mərbutiyyət hasil edilmişdir: deməli, bu fəzlə məhsulətin alıcısı hökumət özü olarsa, o halda maddi mənfəətdən başqa siyasi mənfəət dəxi əmələ gəlib, iqtisad cəhətinə biganələrlə (burada: xaricilərlə - Ş.R.) əlaqəyə ehtiyac qalmaz».

Zaqatala vilayətinin iqtisadi cəhətdən mənimənilməsi fikri həmin bölgənin fəal ictimai-siyasi xadimlərindən biri, xalq məktəbləri müfəttişi İslam bəy Qəbulov tərəfindən də dəstəklənirdi. Onun «Konfrans dolayısı ilə Zaqatala məsələsi» adlı məqaləsində mahalın Azərbaycan iqtisadiyyatında əhəmiyyəti belə qiymətləndirilirdi: «...nefti olan Bakı uyezindən sonra hökumətə mədaxil xüsusunda tamam Azərbaycanca Zaqatala okruğu ikinci yer gərək hesab olunsun» [8].

Gətirilən məqalələr narrativ nümunələrini təmsil edirlər: onlarda Zaqatala mahalının siyasi taleyi ilə bağlı müəyyən təhkiyə xətti yürüdüldü. Bu mətnlərin leytmotivini belə müəyyən etmək olar: 1) Zaqatala bölgəsi etnokonfessional və sosiomədəni nöqtəyi-nəzərdən Azərbaycanın «cüzi-layənfəkidir» (ayrılmaz hissəsidir), 2) yerli əhali Azərbaycana birləşmək barədə məlum qərarı ilə öz siyasi müqəddəratını təyin etmişdir. Yəni, əgər gürcü tərəfi, özünün bölgəyə haqlarını legitimləşdirməli olan «tarixi konsepsiyaya» müraciət edirdisə, Azərbaycan siyasi-intellektual dairələri analoji məqsəd üçün bir qayda olaraq mövcud reallıqlara istinad edirdilər.

Beləliklə, 1919-cu ilin əvvəllərində baş vermiş hadisələr – «sənəd qalmaqalı», «təbliğət müharibəsi», sərhəddə vəziyyətin gərginləşməsi Azərbaycanın ictimai-siyasi şüurunda Zaqatala məsələsini aktivləşdirdi və aktualaşdırdı: bölgə, onun tarixi, siyasi mənsubluğu kimi mövzular ilk dəfə idi ki, Azərbaycan mətbuatında belə açıqlıqla diskussiya olunmağa başlandı. İqtibas gətirdiyimiz məqalələrdə Zaqatala mahalının sərhədyanı bölgə kimi Azərbaycan üçün simvolik əhəmiyyəti təsbitlənirdi: mahal, indidən belə ictimai şüurda ölkənin siyasi, mədəni və coğrafi məkanının ayrılmaz üzvi hissəsi kimi öz qəti təsdiqini tapırdı.

1919-cu ilin ilk aylarında yuxarıda qeyd etdiyimiz hadisələrlə əlaqədar yaranmış gərginlik səngidikdən sonra Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərində bilavasitə Zaqatala mahalının mənsubluğuna dair məsələ nisbətən aktuallığını itirdi. Bu, xarici-siyasi amil ilə bağlı idi: hər iki respublikanın fiziki mövcudluğuna real təhlükə doğuran Denikin faktoru onları yaxınlaşmağa sövq edirdi. Gürcü hakimiyyət orqanları «Qruzıya» qəzetinin etirafına görə, «baş vermiş faktla» – mahalın Azərbaycan tərkibində qalması ilə bərabər olmuşdu. Azərbaycan da Borçalıya münasibətdə analoji surətdə hərəkət etmək məcburiyyətində qalmışdı: halbuki bu qəzanın Azərbaycanın iddia etdiyi məntəqələrinin əhalisi türklərdən ibarət idi və həmin əhali dəfələrlə öz müraciətlərində Azərbaycana birləşmək arzusunu izhar etmişdi.

Fəqət söylənilənlər heç də Zaqatalaya gürcü iddiaları ilə əlaqədar münaqişə sūjetinin tamamilə aradan qalxması anlamına gəlmirdi: o ümumən gizli surətdə varlığını davam etdirirdi. Münaqişənin qeyri açıq formada da olsa öz varlığını sürdürməsindən o da şahidlik edirdi ki, 1919-cu ilin oktyabrından etibarən Gürcüstanın Azərbaycanda diplomatik nümayəndəsi Aşibaya öz hökumətinin xüsusi məxfi tapşırığına əsasən Zaqatalada gürcü təbliğatına yenidən start vermişdi [2, 2-2 (arxa)]. Bu təbliğata Bakıdakı gürcü səfirliyinin əməkdaşı İ.Kərbəlaşvili kuratorluq edirdi. Gürcüstan tərəfinin məsələyə fəvqəladə ciddi münasibətinə iki fakt dəlalət edir. Əvvəla, Zaqatala ilə bağlı bu destruktiv fəaliyyət birinci gürcü respublikasının əsas simaları – hökumət başçısı (və ölkənin faktiki lideri) N.N. Jordaniya, daxili işlər naziri N.V. Ramişvili və xarici işlər naziri Y.P. Gegeçkorinin birbaşa rəhbərliyi və nəzarəti altında həyata keçirilirdi. İkincisi, bölgədə əhali arasında gürcü dövlətini təbliğ etmək üçün bir milyon rubl ayrılmışdı. Gürcüstanın o zaman ağır sosial-iqtisadi vəziyyətini nəzərə alsaq, onun rəhbərliyinin ən yaxın müttəfiqinə qarşı mehriban qonşuluq anlayışı ilə bir araya sığmayan fəaliyyətdə bulunması bölgəyə verdiyi fəvqəladə önəmin göstəricisi idi.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Arxivi (ARDA), f.970, s.1, iş 63
2. Gürcüstan Dövlət Tarix Arxivi (GDTA), f.1867, s.1, iş 1
3. Hacıbəyli Ü. Zaqatala məsələsi. «Azərbaycan» qəz., 1919, 3 aprel, №149
4. Haqşünas. «Zaqataladan». «Azərbaycan» qəz., 1919, 24 fevral, №121
5. Kığixanov B.N. Parlamenin 6 fevral iclası. «Azərbaycan» qəz., 1919, 19 fevral, №117
6. Kığixanov B.N. Zaqatalada gürcülərin propaqandası. «Azərbaycan» qəz., 1919, 20 aprel, №161
7. Kığixanov B.N. Zaqatala haqqında. «Azərbaycan», 1919, 16 yanvar, №89
8. Qəbulov İ. Konfrans dolayısı ilə Zaqatala məsələsi. «Azərbaycan» qəz., 1919, 27 may, №189
9. Parlamen ətrafında. «Azərbaycan» qəz., 1919, 30 mart, №146
10. Rəşidzadə M.Ə. Zaqatala haqqında. «Azərbaycan» qəz., 1919, 14 yanvar, №87
11. «Действие правительства». Газ. «Борьба», 1920, 4 января, №3
12. К судьбе Закатальского округа. «Наше время», 1919, 10 января, №8
13. Передовица. Газ. «Азербайджан», 1919, 14 января, №8
14. Рахманзаде Ш. Мазымчайский инцидент: пограничный спор как негативный фактор в азербайджано-грузинских отношениях 1918-1920-х годов // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Xəbərləri (İctimai elmlər seriyası), 2016, №3, s. 35-42.

THE ZAKATALA QUESTION IN THE AZERBAIJANI PUBLIC-POLITICAL CONSCIOUSNESS DURING THE FIRST REPUBLIC

Summary

In the presented article, the process of actualization of the so-called Zagatala issue in the social and political consciousness of Azerbaijani figures of the First Republic period is considered. As you know, the Zagatala issue arose in 1918-1920 as a result of groundless and unjustified claims of Georgian politicians to this historical region of Azerbaijan, while the residents of the region themselves expressed a desire to live in the Azerbaijan Republic. The article analyzed one of the Georgian provocations, when the Georgian press, as well as the state circles in early 1919, actually unleashed a propaganda war against Azerbaijan, accusing the latter of seizing and usurping the Zakatala district. The inflammatory appeals of the Georgian newspapers, as well as the penetration of Georgian agitators into the territory of the Zagatala District in order to persuade the local population to join Georgia, could not but arouse the reaction of the Azerbaijani public and political figures. We concluded that it was the public discussion of the question of the ownership of the Zakatala district that finally confirmed the given area in the Azerbaijani public consciousness as an organic part of the country's political, cultural and geographical space.

ЗАКАТАЛЬСКИЙ ВОПРОС В АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОМ СОЗНАНИИ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

В представленной статье рассматривается процесс актуализации в общественно-политическом сознании азербайджанских деятелей периода Первой республики так называемого Закаतालского вопроса. Как известно, Закаतालский вопрос возник в 1918-1920 годах в результате бесосновательных и неоправданных претензий грузинских политиков на эту историческую область Азербайджана, в то время как сами жители региона изъявили желание жить в составе Азербайджанской Республики. В статье подвергнут анализу одна из грузинских провокаций, когда грузинские печатные органы, а также государственные круги в начале 1919 года фактически развязали пропагандистскую войну против Азербайджана, обвинив последнего в захвате и узурпации Закаतालского округа. Подстрекательские призывы грузинских газет, равно как проникновение на территорию Закаतालского округа грузинских агитаторов с целью склонить местное население присоединиться к Грузии, не могли не вызвать ответную реакцию азербайджанских общественно-политических деятелей. Мы заключили, что именно публичное обсуждение вопроса о принадлежности Закаतालского округа окончательно утвердило в азербайджанском общественном сознании данную область как органическую часть политического, культурного и географического пространства страны.